

זדונות, שגגות וזכויות

מים ראשונים: כבר הקדשנו, בשנה הקודמת, דף לנושא **חטאתי, עוונתי פשעתי** והנה זכינו לדון בנושא המשלים זדונות, שגגות וזכויות. שני נושאים אלה, קשורים זה בזה בעבותות תשובה וכפרה. אפשר לקרוא כל אחד מהם לחוד, אך טובים השניים מן האחד ומשלימים הם זה את זה.

הן **יעביר זדון למשוגה, כי לכל העם בשגגה:** (מתוך מחזור פיוטי הסליחות בתפילת ליל יום הכיפורים).¹

מסכת יומא דף לו עמוד ב – מחלוקת ר' מאיר וחכמים

תנו רבנן: כיצד מתודה? עויתי פשעתי וחטאתי, וכן בשעיר המשתלח הוא אומר: "והתודה עליו את כל עונת בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם" (ויקרא טז כא), וכן במשה הוא אומר: "נושא עון ופשע וחטאה" (שמות לד ז), דברי רבי מאיר.² וחכמים אומרים: עונות - אלו הזדונות ... פשעים - אלו המרדים ... "לכל חטאותם" - אלו השגגות, וכן הוא אומר: "נפש כי תחטא בשגגה" (ויקרא ד ב). ומאחר שהתודה על הזדונות ועל המרדים, חוזר ומתודה על השגגות? אלא כך היה מתודה: חטאתי ועויתי ופשעתי לפניך אני וביתי וכו'.³ ... אלא מהו שאמר משה: "נושא עון ופשע וחטאה"? אמר משה לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, בשעה שישראל חוטאין לפניך ועושין תשובה - עשה להם זדונות כשגגות.⁴

ויקרא רבה פרשה ה סימן ח – משל האריס הוא דוד

אמר ר' הונא: דוד מן האריסים הטובים היה. בתחילה פתח בקילוס, אמר: "השמים מספרים כבוד אל" (תהלים יט ב). אמרו לו השמים: שמא אתה צריך לכלום? - "ומעשה ידיו מגיד הרקיע". אמר לו הרקיע: שמא אתה צריך לכלום? היה [דוד] מזמר והולך: "יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחווה דעת" (שם ג). אמר לו הקב"ה: מה אתה מבקש? אמר לו: "שגיאות מי יבין?" (שם יג) - מן השגגות שעשיתי לפניך. אמר לו: הרי סלוח והרי מחול לך. אמר לו: "מנסתרות נקני" - מהנסתרות שעשיתי לפניך. אמר לו: הרי סלוח ומחול לך. אמר לו: "גם מזדים חשוד עבדך" (שם יד) - אלו הזדונות. "אל ימשלו בי אז איתם" - אלו עבירות חמורות, "ונקיתי מפשע רב". אמר ר' לוי: אמר דוד לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, אתה אלוה גדול ואני חובי גדולים, יאה לאלוה גדול שהוא סולח ומחול לחובות גדולים. זהו שכתוב: "למען שמך ה' וסלחת לעוונתי כי רב הוא" (תהלים כה יא).⁵

¹ אנו נוהגים לומר משפט זה לפני תפילת זכור לנו ברית אבות, בסליחות ליל יום הכיפורים. משפט זה הוא השורה המסיימת מתוך הפיוט: "אותן אדרוש ואלו אתודע" לפייטן שמעון בר יצחק (אשכנז, וורמייזא, סוף המאה העשירית, לפרטים נוספים, ראה אתר דעת). הפיוט מסתיים בבית: "ה' ינהלנו עלמות לנהיגה ויסיר ממנו אף ותנוגה, הן יעביר זדון למשוגה כי לכל העם בשגגה". הסיימת: "כי לכל העם בשגגה" היא פסוק מהתורה, ספר במדבר פרק טו פסוק כו, המסכם פרשה מיוחדת של שגגת הציבור (העלם דבר) של עבודה זרה. ראה דברינו **וכי תשנו** בפרשת שלח לך. ברור שהפסוק מושאל לפיוט, ברוח ובחרוז ולא בדקדוק ההלכתי, אבל יש במעמד הציבור בתפילת יום הכיפורים, ובבקשה שהקב"ה ידון אותנו כשוגגים של 'העלם דבר', גם קשר ענייני לפרשה שבתורה.

² ר' מאיר מביא שני פסוקים מהתורה המוכיחים שנוסח הוידוי הנכון הוא: עוון, פשע חטאת. הראשון, מפרשת אחרי מות, בוידוי של כהן גדול ביום הכיפורים (אמנם אין זה "נוסח", רק תיאור תוכן הוידוי). והשני, מ"ג מידות שהקב"ה אומר למשה לפני עלייתו להר עם הלוחות השניים (בא' באלול, עדיין לא כתובים) לאחר חטא העגל. מקורות אלה הם, לכאורה, סיוע חזק ביותר לשיטת ר' מאיר שהגמרא מתייחסת אליו בהמשך. גם סתם משנה שם (יומא פרק ג משנה ח) היא כשיטת רבי מאיר: "... וסומך שתי ידיו עליו ומתודה וכך היה אומר: אנה השם עויתי פשעתי חטאתי לפניך אני וביתי. אנה השם כפר נא לעונות ולפשעים ולחטאים שעויתי ושפשעתי ושחטאתי לפניך אני וביתי".

³ כבר הארכנו לדון במחלוקת זו שבין רבי מאיר וחכמים: מהו נוסח \ סדר הוידוי הנכון, בדברינו **חטאתי עויתי פשעתי** ביום הכיפורים בשנה האחרת. שם הראינו שתורף המחלוקת הוא העיקרון: האם מתוודים מהכבד אל הקל, כשיטת רבי מאיר או מהקל אל הכבד, כשיטת חכמים. לשיטת רבי מאיר יש סמך חזק בפסוקים מהתורה, בעוד ששיטת חכמים מסתמכת על פסוקים מנביאים וכתובים (ראה בגמרא שם בקטע שהשמטנו שחכמים מביאים ראיות לשיטתם מתהלים (דוד), ספר מלכים (שלמה) ומדניאל). למרות זאת, נפסק חכמים (ולא בלי ערעור גם בדורות המאוחרים), כנראה בגלל ההיגיון של הליכה מהקל אל הכבד.

⁴ תשובת חכמים היא שמהפסוק: "נושא עון ופשע וחטאה" שלכאורה תומך בשיטת ר' מאיר, לומדים שזדונות נעשות כשגגות, העוון והפשע נעשים כחטא, היינו שגגה (חבל שחכמים לא הלכו עוד מילה אחת בפסוק: "נושא עון ופשע וחטאה ונקח" - שנתנה לגמרי). אז אולי בכל זאת צודק רבי מאיר שהולכים מהכבד אל הקל? לא, יאמרו חכמים. זה בדיוק הדיאלוג בין מי שמבקש סליחה ובין מי שסולח. המבקש הולך מהקל אל הכבד. מבקש תחילה על הדברים הקלים ואם נסלח לו והוא רואה שזו שעת רצון, עובר בהדרגה לעבירות החמורות. הסולח, לעומת זאת, הולך מהכבד אל הקל: מוריד כל עוון בדרגת חומרה: ממיר את פשעים לעוונות, את העוונות לחטאים ואת החטאים היינו השגגות, כבר ניתן לוותר לגמרי (אולי זה רמז ל"נקה").

⁵ מדרש חביב זה על דוד שמן האריסים הטובים היה, מסייע לשיטת חכמים ולהסבר שהבאנו בהערה הקודמת שהמבקש הולך מהקל אל הכבד. מבקש תחילה על הדברים הקלים ואם נסלח לו והוא רואה שזו שעת רצון, עובר בהדרגה לעבירות החמורות. וכבר הרבנו במשל זה בדברינו **יודעים לרצות את בוראם** ביום הכיפורים בשנה האחרת. ראה גם הלשון במדרש: הרי סלוח והרי מחול לך

מדרש תהלים (בובר) מזמור עז – תביעתו של הנביא חבקוק

זהו שאמר הכתוב: "על משמרת אעמודה ואתיצבה על מצור" (חבקוק ב א).⁶ מה עשה חבקוק הנביא? צר צורה ועמד בתוכה,⁷ אמר לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, איני זו מכאן עד שתודיעני כמה אתה נותן ארך אפים לרשעים בעולם הזה.⁸ אמר לו הקב"ה: אלי קראת ולא היית מהרהר אחרי?⁹ חייך שאני עונה אותך ומודיעך! אמר לו: אני נותן להם ארך אפים בעולם הזה, כדי שיחזרו בתשובה לפני, ויעשו להם זדונות כשגגות, לכך נאמר: "ויענני ה' ויאמר" (שם שם פסוק ב).¹⁰

ויקרא רבה פרשה לב סימן ב – בין דוד לשאול

"גם במדעך מלך שבדורך אל תקלל, ובחדרי משכבך עשיר" - א"ר יהודה בר סימון: אמר הקב"ה לדוד: כך היית צריך לומר: "יבושו ויבהלו מאד כל אויבי" (תהלים ו יא)? מי היה אויבך? לא שאול? ... באותה שעה אמר דוד לפני הקב"ה: רבש"ע, אל תעלה אותי עלי זדונות אלא שגגות, זהו שכתוב: "שגיון לדוד" (תהלים ז א).¹¹

מסכת ראש השנה דף יז עמוד א – שמים בצד, לא מוחקים

בית הלל אומרים: "ורב חסד" - מטה כלפי חסד. היכי עביד? רבי אליעזר אומר: כובשו ... רבי יוסי בר חנינא אמר: נושא ... תנא דבי רבי ישמעאל: מעביר ראשון ראשון, וכן היא המדה. אמר רבא: ועון עצמו אינו נמחק, דאי איכא רובא עונות - מחשיב בהדיהו.¹²

מסכת חגיגה דף ה עמוד א – השגגות נשקלים כזדונות

רבי יוחנן כי מטי להאי קרא בכי¹³: "וְקָרַבְתִּי אֲלֵיכֶם לְמַשְׁפָּט וְהִיִּיתִי עִדְ מִמֶּהָר בְּמִכְשָׁפִים וּבְמִנְאָפִים וּבְנִשְׁבָּעִים לְשָׁקֵר וּבְעֲשָׂקֵי שָׁקֵר שְׁכָרִי" (מלאכי ג ה) - עבד שרבו מקרבו לדונו, וממהר להעידו, תקנה יש לו: אמר רבי יוחנן

שבנוסח בארמית של המדרש הוא: הא שרי לך והא שביק לך. וזה מזכיר כמובן את תפילת כל נדרי, שאולי גם שם יש את המוטיב של עזיבה וסליחה מהקל אל הכבד. אין זה בדיק המוטיב של זדונות נעשו כשגגות, אבל מוטיב משלים וחזוק עקיף לשיטת חכמים. ראה שם הפסוק במלואו ותשובת ה' בפסוק הסמוך: "על משמרת אעמודה ואתיצבה על מצור ואצפה לראות מה ידבר בי ומה אשיב על תוכחתי: ויענני ה' ויאמר כתוב חזון ובאר על הלחות למען ירוץ קורא בו".⁶

חוני המעגל (מסכת תענית כג ע"א, דברינו בשמיני עצרת) לא היה איפוא הראשון שצר (עג) עוגה ועמד בתוכה ודיבר קשות עם אדוני הארץ. קדם לו חבקוק. וקדם לשניהם משה, בתפילתו לרפואת מרים אחותו שלקתה בצרעת, כדרשה באבות דרבי נתן נוסח א פרק ט: "באותה שעה עג משה עוגה קטנה ועמד בתוכה וביקש רחמים עליה ואמר: איני זו מכאן עד שתרא מרים אחותי, שנאמר: אל נא רפא נא לה". ראה דברינו אל נא רפא נא לה בפרשת בהעלותך.⁷

ראה מסכת בבא קמא נ ע"א: " ... מאי דכתיב: אך אפים ולא כתיב אך אף? - אך אפים לצדיקים ולרשעים". הקב"ה מאריך אף לרשעים ולא רק לצדיקים (ולכן כתוב אפים בלשון רבים ולא אף בלשון יחיד, והפייטנים יסדו: "הקצר בזעם ומאריך אף" ולא חששו). ראה גם עירובין כב ע"א, יומא סט ע"ב. ובמדרש שכל טוב (בובר) שמות פרק טו: "ימינך ה' נאדרי בכח. ... כך פשוטו של פסוק ימינך ה' שאתה נאדר בכח ... שכוחך משובח וגדול שאתה נותן ארך אפים לרשעים ואע"פ שאתה נוטה ימינך עליהם אתה מאריך להם אולי יחזרו בתשובה". אבל הנביא חבקוק קובל על ארך האפיים לרשעים, ובדומה ליונה איננו אוהב שהקב"ה סולח לרשעים ומקבל את כל השבים.⁸

אפשר אולי לקרוא משפט זה בלי סימן שאלה. אבל נראה שהוא תוכחה לחבקוק לפיכך שמנו סימן שאלה בסופו.⁹

הקב"ה מוכיח את חבקוק על דבריו במילים קשות: "חייך שאני ... שהוא לשון שכיח של תוכחה, ומבהיר לחבקוק שזדונותיהם של הרשעים יפכו לשגגות. כי אצל מי שכיחים הזדונות אם לא אצל הרשעים? ואנו שואלים: האם מדובר גם ברשעים שנעשה להם כשגגה למרות שרגילים בזדונות; או שמא מדובר רק ברשעים, שהרי צדיקים בד"כ אינם מזידים ואינם זקוקים לכך, ואדרבא, כפי שנראה להלן, שצדיקים השגגות נחשבים להם כזדונו. (ומה עלינו, על הבינוניים?).¹⁰

דוד נכשל בכך שקלל את שאול שהיה מלך בישראל ועל זה הוא מבקש שזדון זה ייחשב לו כשגגה. בפשטות נראה שכל העניין של הפיכת זדונות לשגגות הוא רק בעבירות שבין אדם למקום. בעבירות שבין אדם לחברו, שום תשובה, תפילה או פנייה לקב"ה, לא יעזרו "עד שירצה את חברו" (יומא, פרק ח משנה ט). מה אם כן מועלת פנייתו של דוד לקב"ה שיחשיב את פגיעתו בשאול כשגגה? אלא אם נאמר שבין דוד לשאול, ברמה האישית, אין בעיה. שאול רדף את דוד ובכך הפך לאויבו. הבעיה היחידה היא פגיעה במלכות ועצם השימוש בלשון של קללה וזה כאילו בין אדם למקום (כבר הערנו מספר פעמים שיש קבוצה שלישית: בין אדם לציבור - לכלל). ומהפסוק בשמואל שמואל א כד ה: "ויהי אחרי כן ויך לב דוד אתו על אשר פרת את כנף אשר לשאול" והמדרשים (שחור טוב פרק ז) והפרשנים (רד"ק על הפסוק), לומדים שגם כאשר נרדף דוד ע"י שאול, נהג בו כבוד. ראה דבריו שם לאנשיו: "וַיֹּאמֶר לְאַנְשָׁיו חֲלִילָה לִי מִה' אִם אֶעֱשֶׂה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה לְאֲדֹנָי לְמַשִּׁיחַ ה' לְשַׁלַּח יָדַי בּוֹ כִּי מְשִׁיחַ ה' הוּא".¹¹

הרי לנו "סדק" ראשון בתמונה הנעימה שאולי קבלנו עד כאן. הגמרא מבארת שהקב"ה רב חסד ומטה את כף המאזניים לזכות, אם בכך שהוא מעלה, נושא את צד העבירות למעלה (כדברי ר' יוסי בן חנינא), או שהוא מכביד ומוריד (כובש) את צד הזכויות כלפי מטה, כשיטת רבי אליעזר. (ראה דברינו במאזניים לעלות בראש השנה). בא ר' ישמעאל ואומר שאין הדברים כה פשוטים. העוון לא נעלם אלא מושם בצד לראות מה יבוא בהמשך. מעין הנחה שהקב"ה עושה על הזדון (העוון) הראשון ומחשיבו כמעין שגגה ("זה קרה לי פעם ראשונה"). אבל אם מעשה העבירה חוזר על עצמו וגם לאחר הנחה יש רוב לעבירות, חוזר העוון הראשון שהושם בצד ומצטרף לכף העבירות אשר מכריעה את כף הזכויות. בקיצור, גם סילוק העוון או הפיכתו לשגגה הוא על תנאי. אין מצב שהעוון נמחק לגמרי. ראה פירושי רש"י ושטיינזלץ בגמרא ראש השנה שם.¹²

רבי יוחנן, כאשר הגיע לפסוק זה, בכה. ראה בגמרא שם פסוקים אחרים, למשל מספר דברים ואיוב, שר' יוחנן בכה כשקרא אותם.¹³

בן זכאי: אוי לנו ששקל עלינו הכתוב קלות כחמורות... רבי יוחנן כי מטי להאי קרא בכי. "כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם" (קהלת יב יד) - עבד שרבו שוקל לו שגגות כזדונות, תקנה יש לו?¹⁴

ויקרא רבה פרשה ד סימן ג – שגגות הן בלא דעת, זדונות בריצת רגליים

"גם בלא דעת נפש לא טוב וְאֶץ בְּרַגְלִים חוּטֵא" (משלי יט ב). "גם בלא דעת" - אלו שגגות. "וְאֶץ בְּרַגְלִים חוּטֵא" - אלו הזדונות. תדע לך שהיא שגגה והוא עושה אותה חטאת: "נפש כי תחטא בשגגה"¹⁵.

מסכת בבא מציעא דף לג עמוד ב – בין תלמידי חכמים לעמי הארצות

... אמר ר' יוחנן: בימי רבי נשנית משנה זו, שבקו כולא עלמא מתניתין ואזלו בתר תלמודא. הדר דרש להו: ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן הגמרא.¹⁶

כדדריש רבי יהודה ברבי אלעאי: מאי דכתיב: "הגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם" (ישעיהו נח). הגד לעמי פשעם - אלו תלמידי חכמים, ששגגות נעשות להם כזדונות. ולבית יעקב חטאתם - אלו עמי הארץ, שזדונות נעשות להם כשגגות. והיינו דתנן, רבי יהודה אומר: הוי זהיר בתלמוד, ששגגת תלמוד עולה זדון.¹⁷

מסכת יומא דף פו עמוד ב

אמר ריש לקיש: גדולה תשובה, שזדונות נעשות לו כשגגות, שנאמר: "שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך" (הושע יד ב). הא עון - מזיד הוא, וקא קרי ליה מכשול. איני? והאמר ריש לקיש: גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכויות, שנאמר: "וּבְשׁוּב רִשְׁעֵי מְרִשְׁעָתוֹ וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וַיְצַדֵּק עֲלֵיהֶם הוּא יִחְיֶה" (יחזקאל לג יט)¹⁸ - לא קשיא; כאן - מאהבה, כאן - מיראה.¹⁹

¹⁴ דרשת הפסוקים ממלאכי ומקהלת, מהם לומד ר' יוחנן בן זכאי שהקב"ה מחמיר בקלות (שכר שכיר?) כבחמורות (מכשפים ומנאפים) וגם מקפיד "על כל נעלם", היא אולי ברורה. אך "להלכה", לא ברור על איזה מקרה בוכה ר' יוחנן. מתי הקב"ה פועל ההפך ממה שראינו לעיל ומחשיב שגגות כזדונות? ראה פסיקתא זוטרתיא (לקח טוב) דברים פרשת נצבים דף נ עמוד ב על הפסוק: "למען ספות הרווה את הצמאה" (דברים כט יח) ואלה דבריו: "וכן פירושו של פסוק למען ספות הרווה את הצמאה, בזמן שעושה אדם עון בשוגג וחוזר ועושה במזיד, נחשב לו השוגג הראשון כמזיד האחרון. שבזמן שמתחרט בו, הזדונות נעשות לו כשגגות שנאמר (הושע יד) כי כשלת בעונך. ואם מתחזק ברשעו, שגגות נעשית לו כזדונות, שנאמר: למען ספות הרווה את הצמאה". ראה גם רש"י על פסוק זה בפרשת נצבים: "למען ספות הרווה - לפי שאוסיף לו פורענות על מה שעשה עד הנה בשוגג והייתי מעביר עליהם, וגורם עתה שאצרפם עם המזיד ואפרע ממנו הכל. וכן תרגם אונקלוס בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדנותא, שאוסיף לו אני השגגות על הזדונות".

¹⁵ מדרש זה ממשיך את הקו שראינו בגמרא חגיגה ובדרשות על "למען ספות הרווה את הצמאה" לעיל. ראה מדרש זה במלואו במקור; כל הדרשות שם הן על הפסוק: "גם בלא דעת נפש לא טוב וְאֶץ בְּרַגְלִים חוּטֵא" מספר משלי. שגגות וזדונות מתערבבים זה בזה והאדם שקוע בעבירות. הראשונה, שגגה, השנייה אולי גם. ומה על השלישית והרביעית? האם כל הזמן יוכל לטעון לשגגה? האם לא הפכה השגגה להרגל? מה ההבדל בין הרגל לזדון? "כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשתה לו כהיתר" (יומא פו ע"ב, קידושין מ ע"א ועוד). אגב, סיומת המדרש: "נפש כי תחטא בשגגה" טעונה הסבר שהרי חטא הוא בד"כ בשוגג כפי שהראינו לעיל. ראה פירוש אבן עזרא ויקרא טז ל: "כאשר פירשתי ששם חטאת שם כלל, ע"כ תמצא על השגגה ועל הזדון". אבל במדרש הדגש הוא על "נפש". כל חטא בא בסופו של דבר מהנפש והיא מעורבת בו. כך נראה לבאר לאור כל המדרשים האחרים על הפסוק מספר ויקרא. ראה דברינו [נפש כי תחטא](#) בפרשת ויקרא.

¹⁶ ה'משנה' שמדובר בה כאן היא ברייתא שקובעת: "העוסקין במקרא - מדה ואינה מדה, במשנה - מדה ונוטלין עליה שכר. גמרא - אין לך מדה גדולה מזו. ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן גמרא". יש בברייתא זו סתירה פנימית כפי שהגמרא שם מעירה: "הא גופא קשיא: אמרת: בגמרא אין לך מדה גדולה מזו, והדר אמרת: ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן הגמרא?". בא ר' יוחנן ומסביר שבעקבות האמירה הראשונה של הברייתא, רצו כולם ללמוד גמרא והזניחו את המשנה. בא רבי (יהודה הנשיא) ותיקן והוסיף: "ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן הגמרא". והפתרון לכל זה, היא דרשת רבי יהודה ברבי אלעאי כדלהלן.

¹⁷ סוף דבר, ההבדל הוא בין תלמיד חכם, בפרט מי שלומד תלמוד ולא רק משנה ויודע את ההלכות, ובין עם הארץ, לענין זדונות ושגגות. "יוסיף דעת יוסיף מכאוב", אמר קהלת (א יח). תלמיד חכם שיודע את ההלכה ועוסק בתלמוד, מחמירים איתו ושגגותיו נחשבות לזדון, כמו שלמדנו במסכת אבות פרק ד משנה ג: "רבי יהודה אומר: הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון". עם הארץ שאיננו יודע את ההלכה ומתרכז בשינון המשנה, ניתן להקל בדינו וללמד עליו זכות ולהחשיב את זדונותיו כשגגות. שים לב שאין כאן שום התייחסות למוטיב התשובה - זו תגיע במקור הבא! הכל הוא דיון בידיעת התורה וההלכה. אם כך, אולי במדרש תהלים לעיל, בו הקב"ה מוכיח את חבקוק, הכוונה היא באמת רק לרשעים? ראה הערה 10 לעיל.

¹⁸ ראה פסוק דומה ביחזקאל יח כז: "וּבְשׁוּב רִשְׁעֵי מְרִשְׁעָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיַּעַשׂ מִשְׁפָּט וַיְצַדֵּק הוּא אֵת נַפְשׁוֹ יִחְיֶה".

¹⁹ חזרנו להטות את הכף לזכות. ריש לקיש מחזיר אותנו לרעיון שהתשובה הופכת את הזדונות לשגגות. הוא לומד זאת מהפסוק: "כי כשלת בעונך" - העוון נחשב לכישלון ומעידה. אך בזה לא תם כוחה של התשובה. יש מדרגה גבוהה עוד יותר. יש אפשרות שהתשובה תהפוך את הזדונות לא רק לשגגות, אלא לזכויות ממש, כאילו הן מצוות שנעשו. ר' יוחנן בוכה על שגגות שנעשות כזדונות (ראה מסכת חגיגה לעיל) ואילו ריש לקיש, בר פלוגתא של ר' יוחנן בכל מקום, רואה אפשרות שהזדונות יהפכו לא רק לשגגות כי אם לזכויות! מנין לריש לקיש רעיון קיצוני שכזה? האם זה קשור בעברו של ריש לקיש שהיה לסטים וחזר בתשובה? מה יכול להיות ההסבר לכך שזדונות נהפכים לזכויות? ר' יוחנן בוכה על כך ששגגות נעשות כזדונות ורבי (יהודה הנשיא) בוכה על כך שבקלות רבה נמחל לאנשים חוטאים והם מזומנים במחי יד אחת לחיי העולם הבא (גמרא עבודה זרה י ע"ב, זו ע"א, בסיפור על בן דורדיא). אז מה יכול להיות ההסבר לרעיון שזדונות נעשות כזכויות? וכיצד נסביר את הסתירה לכאורה בין שתי אמירות סותרות של ריש לקיש?

פירוש מהרש"א על הגמרא ביומא הנ"ל – מוסיף מעשים טובים

... דקאמר שזדונות נעשו לו כזכיות הוא לכאורה דבר תמוה, דנמצא חוטא נשכר! ויש לומר: דעושה תשובה מאהבה ... ודאי דעושה תשובה גמורה ומוסיף במעשיו הטובים יתר מכדי הצורך לגבי אותו עון. והרי אותן מעשים טובים שמוסיף הם נעשים לו כזכיות ... ועל דרך זו יש לפרש במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד.²⁰

תלמוד ירושלמי מסכת פאה פרק א הלכה א – מור ואהלות כל בגידותיך

הרי שהיה אדם רשע גמור כל ימיו ובסוף עשה תשובה, הקב"ה מקבלו. מה טעם? "ובשוב רשע מרשעתו". אמר רבי יוחנן: ולא עוד, אלא כל העבירות שעשה הן נחשבין עליו כזכיות. מה טעם? "מִרְשָׁעוֹ וְאֶהְיֶה לְךָ כְּבִגְדֵיךָ" (תהלים מה ט) - כל בגידות שבגדת בי, הרי הן כמור ואהלות וקציעות.²¹

ותטיב לנו החתימה

מחלקי המים

מים אחרונים: ראה הערה שהבאנו בסוגריים בהערה 4 לעיל, על הפסוק: "נושא עוון ופשע וחטאה ונקה" שחבל שחכמים לא הולכים עוד צעד ודורשים גם את "נקה" ואומרים שזדונות (עוון ופשע) נעשים כשגגות (חטאה) ושגגות נמחקים לגמרי (ונקה). ואולי זו באמת הכוונה של חז"ל כאשר חתכו את הפסוק והשמיטו את המשכו: "לא אנקה" וקבעו טופס חדש: "נושא עוון ופשע וחטאה ונקה" בניגוד גמור לפשט הפסוקים. בדומה לכך השימוש בפסוק: "סלחתי כדברך" (שבכלל מושאל מפרשת המרגלים), בהתעלמות מהמשך שם: "ואולם חי אני וכו'". ראה דברינו [סלחתי כדברך ואולם](#) בפרשת שלח לך.

²⁰ אפשרות של פרשנים רבים מציעים את הפתרון של הבחנה בין חזרה בתשובה מיראה שאז נעשים הזדונות כשגגות (ואולי גם השגגות כזכיות, ירידה של דרגה אחת), ובין חזרה בתשובה מאהבה שאז נעשים הזדונות כזכיות (ירידה של שתי דרגות וקל וחומר שגגות נעשות כזכיות). ראה דברינו [עשה מאהבה עשה מיראה](#) בפרשת עקב. אך לא כולם מסכימים. ראה למשל ספר העיקרים מאמר רביעי פרק כה בו הוא שואל על שיטת ריש לקיש בכלל, גם על תשובה מיראה וגם על מאהבה. בא מהרש"א (רבי שמואל אליעזר הלוי איידלס, מאה 16-17 אוקראינה) ומציע שהזכיות הם תוספת המעשים הטובים שהחוזר בתשובה מוסיף כעת על מעשיו ואלה מאפילים על חטאיו בעבר כולל הזדונות. ואנו נוסף, שאולי אין פה רק משהו כמותי "יתר מכדי הצורך לגבי אותו עון", אלא מהותי. המצוות והמעשים הטובים שעושה השב תשובה מאהבה, באים מהכרה עמוקה של תהומות המעשים הרעים שעשה. הקלקול הוא שגרים לתיקון והחטא הוא שגרים למצווה. וכמעט אמרנו: "גדולה עבירה לשמה" (נזיר כג ע"ב, הוריות י ע"ב). זאת ועוד, אותו כחי יצרי שאיתו נעשו העבירות, פועל כעת ביצירת הטוב, ובתורת הסוד והפסיכולוגיה האנושית נדרשו דברים אלה לעומק ודי לנו בכך. עכ"פ, כל המאיר עינינו בהסברים לרעיון שזדונות עשויות להפוך לזכיות ממש, יבורך ויתברך וימחלו לו כל שגגותיו וירבו כרימון זכויותיו.

²¹ הירושלמי משתמש במונח "עבירה" ולכן אין לדעת אם כוונתו לשגגות או (גם) לזדונות. עם זאת, במקורות רבים "עבירות" הוא שם כולל לשגגות ולזדונות (ושאר עבירות). ראה למשל הלשון במסכת שבועות פרק א משנה ו: " ... ועל שאר עבירות שבתורה הקלות והחמורות הזדונות והשגגות ... שעיר המשתלח מכפר". אם כך, נוכל להכריע "לחומרה" שבמונח עבירות מתכוון הירושלמי גם לזדונות וממילא הכרענו לקולא שגם זדונות נעשות כזכיות. ובאמת, מלשון הירושלמי עצמו נראה שמדובר בזדונות: "הרי שהיה רשע גמור" – הוא אומר. וכן בהמשך: "כל העבירות שעשה", "כל בגידותיך". ובגידה היא וודאי מעשה חמור ובמיד. ואם כך, מצטרף הירושלמי לשיטת ריש לקיש שזדונות נעשות כזכיות וכך אכן הבינו פרשנים רבים ובספרות מחשבת ישראל (ראה למשל פירוש צרור המור לפרשת נצבים). זאת ועוד, הירושלמי גם לא מבחין בין עשה מיראה או מאהבה ומסתפק בביטוי הפשוט: "ובסוף עשה תשובה". עד כדי כך גדולה כוחה של התשובה.